СЕКЦІЯ № 6.

НАПРЯМИ І ЗМІСТ РЕФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Тетяна БОЛОТНИКОВА,
кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри педагогіки й менеджменту освіти,
КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»
Херсонської обласної ради (м. Херсон)
e-mail: btania92@ukr.net

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ ПІДЛІТКІВ У ШКІЛЬНИХ ТА ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (1927–2020 рр.)

Важливим завданням історико-педагогічної науки є систематизація накопиченого досвіду фізкультурної освіти підлітків, визначення закономірностей її становлення та розвитку, а також обґрунтування хронологічних меж історичних періодів, які відображають якісні зміни в організації фізичного виховання учнівської молоді.

Необхідність розроблення періодизації розвитку фізкультурної освіти підлітків у шкільних та позашкільних навчальних закладах України упродовж 1927-2020 рр. визначається потребою встановлення взаємозв'язку між суспільно-політичними трансформаціями, змінами нормативно-правового регулювання, розвитком педагогічної науки та практикою фізичного виховання. Актуальність дослідження посилюється необхідністю визначення історичних передумов сучасної модернізації фізкультурної освіти.

Історико-педагогічні засади розвитку школи, педагогічної думки та національних традицій фізичного виховання висвітлено у працях І. Боберського, О. Бутовського, Г. Ващенка, С. Гайдучка, В. Кравця, В. Кузьменка, Г. Мешко, Є. Приступи, С. Русової, С. Сірополка, Н. Слюсаренко, В. Сухомлинського, Г. Терещука, О. Тисовського, П. Франка, А. Цьося та інших.

Безпосередньо історичні особливості становлення й розвитку фізичного виховання, фізичної підготовки та фізкультурної освіти учнівської молоді досліджували Е. Вільчковський, Т. Плачинда, В. Приходько, І. Рощін, О. Цибанюк, А. Цьось.

Водночас наявні наукові праці переважно розкривають окремі історичні періоди, організаційні форми або теоретико-методичні аспекти фізичного виховання. Це актуалізує необхідність комплексного історико-педагогічного осмислення розвитку фізкультурної освіти підлітків у взаємозв'язку шкільної та позашкільної складових.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні періодизації розвитку фізкультурної освіти підлітків у шкільних та позашкільних навчальних закладах України впродовж 1927–2020 рр. на основі комплексного історико-педагогічного аналізу.

Основними критеріями виокремлення історичних періодів визначено: зміни державної освітньої політики та нормативно-правового регулювання фізичного виховання; трансформацію мети й завдань фізкультурної освіти; еволюцію її змісту, організаційних форм, методів і засобів; зміну педагогічних підходів до фізичного розвитку, виховання та збереження здоров'я підлітків та ін.

На основі зазначених критеріїв у розвитку фізкультурної освіти підлітків у шкільних та позашкільних навчальних закладах України впродовж 1927–2020 рр. виокремлено чотири історичні періоди: 1 – становлення (1927–1940 рр.); 2 – військового спрямування (1941–1959 рр.); 3 – інституціоналізації (1960–1990 рр.); 4 – національного відродження та євроінтеграції (1991–2020 рр.).

Перший період – період становлення – характеризувався формуванням нормативно-правових, організаційних і теоретико-методичних засад фізкультурної освіти підлітків, поступовим включенням фізичного виховання до структури шкільного навчання та розвитком організованих форм позашкільної фізкультурно-спортивної діяльності. Нижня хронологічна межа – 1927 р. – пов'язана з оновленням навчальних програм і посиленням державної уваги до фізичного виховання школярів. Важливого значення набули процеси нормативного впорядкування освітньої діяльності, розширення мережі навчальних закладів та

формування організаційних передумов для систематичного залучення дітей і підлітків до фізичної культури [4].

Важливим етапом стало створення секцій фізичної культури при окружних учбово-методичних комісіях, діяльність яких спрямовувалася на організаційно-методичне забезпечення фізичного виховання, впровадження навчальних програм, вивчення стану фізкультурної роботи та здійснення контролю за її організацією. Запровадження таких структур свідчило про поступовий перехід від локальних ініціатив до централізованої моделі управління фізкультурною освітою [3].

Водночас нормативне регулювання не завжди супроводжувалося належною практичною реалізацією. Зокрема, недостатня взаємодія органів народної освіти та рад фізичної культури негативно позначалася на систематичності фізичного виховання в навчальних закладах [5].

Другий період розвитку – період військового спрямування – фізкультурної освіти підлітків визначався впливом Другої світової війни, її наслідків і повоєнного відновлення освітньої та фізкультурно-спортивної інфраструктури.

Воєнні події зумовили істотні зміни в організації освітнього процесу, функціонуванні навчальних закладів та реалізації завдань фізичного виховання. В умовах порушення нормальної діяльності шкільної мережі, евакуації, окупації територій і руйнування матеріально-технічної бази можливості систематичної фізкультурної освіти були суттєво обмежені.

Особливого значення набували організаційні форми, пов’язані з військово-патріотичним вихованням, фізичною підготовкою молоді до можливого виконання оборонних завдань, а також підтриманням фізичної працездатності.

Повоєнний етап характеризувався поступовим відновленням діяльності навчальних закладів, спортивних споруд, фізкультурних майданчиків та організаційних структур фізичного виховання. Важливим напрямом державної освітньої політики стало відновлення систематичного фізичного виховання школярів, удосконалення навчальних програм, посилення організаційно-методичного керівництва та забезпечення умов для масового залучення дітей і підлітків до фізкультурно-спортивної діяльності.

Третій період – період інституціоналізації (1960–1990 рр.) – характеризувався зміцненням організаційної структури фізкультурної освіти, систематизацією навчально-методичного забезпечення, розвитком дитячо-юнацького спорту, поступовим розширенням педагогічних підходів до фізичного виховання підлітків та мав два субперіоди: перший субперіод – 1960–1975 рр. – систематизація та модернізація фізичного виховання; другий субперіод – 1976–1990 рр. – педагогізація й гуманізація фізкультурної освіти [2].

Період національного відродження та євроінтеграції (1991–2020 рр.) виступив четвертим періодом, який пов'язаний зі становленням незалежної Української держави, трансформацією освітньої політики, формуванням національної системи фізкультурної освіти та поступовим утвердженням компетентнісного, особистісно орієнтованого й здоров'язбережувального підходів.

Після проголошення незалежності України нормативно-правове забезпечення розвитку фізкультурної освіти поступово переорієнтовувалося на пріоритети національного виховання, збереження здоров'я, забезпечення всебічного розвитку особистості та реалізації її освітніх потреб [1].

Упродовж 2004–2020 рр. розвиток фізкультурної освіти підлітків характеризувався поглибленням процесів модернізації її змісту, організаційних форм і методів відповідно до європейських освітніх тенденцій та пріоритетів реформування української школи. Важливим напрямом стало поступове впровадження компетентнісного підходу.

Результати історико-педагогічного аналізу дали змогу систематизувати визначені періоди та субперіоди розвитку фізкультурної освіти підлітків (табл. 1).

Таблиця 1

Періодизація розвитку фізкультурної освіти підлітків у шкільних та позашкільних навчальних закладах України (1927–2020 рр.)

Назва періоду	Субперіоди	
	1 субперіод	2 субперіод
Період становлення (1927–1940 рр.)	1927–1932 рр. – інституційне становлення радянської системи фізичного виховання	1933–1940 рр. – ідеологізація та централізація фізкультурної освіти
Період військового	1941–1945 рр. –	1946–1959 рр. –

спрямування (1941–1959 рр.)	Друга світова війна	відбудова та розвиток масового спорту
Період інституціоналізації (1960–1990 рр.)	1960–1975 рр. – систематизація та модернізація фізичного виховання	1976–1989 рр. – педагогізація й гуманізація фізкультурної освіти
Період національного відродження та євроінтеграції (1991–2020 рр.)	1990–2003 рр. – перехідний період: від радянської до національної моделі	2004–2020 рр. – європейська інтеграція та інноваційний розвиток

Отже, проведений історико-педагогічний аналіз дає підстави стверджувати, що розвиток фізкультурної освіти підлітків у шкільних та позашкільних навчальних закладах України впродовж 1927–2020 рр. характеризувався послідовними змінами нормативно-правового регулювання, організаційних моделей, теоретико-методичних підходів, змісту, форм і методів фізичного виховання, що відображали трансформацію державної освітньої політики та суспільних потреб.

Список використаних джерел:

1. Болотникова Т. Г. Нормативно-правове забезпечення позашкільної фізкультурно-спортивної роботи в Україні за часів Незалежності, Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2025, № 3 (143). С. 437-451. URL: https://doi.org/10.24139/2312-5993/2025.03/437-451 (дата звернення: 10.10.2026).
2. Болотникова Т.Г. Позашкільна фізкультурна робота з підлітками у повоєнні роки (1946-1948 рр.). *Педагогічний альманах: збірник наукових праць* / ред. кол. В. В. Кузьменко (голова). 2024. № 57. С. 115–121. URL: https://doi.org/10.37915/pa.vi57.598 (дата звернення: 10.10.2026).
3. Положення «Про секції фізкультури при Округових Учбово-Методичних Комісіях (ОУМК) Окрінспо». *Бюлетень Народного комісаріату освіти.* 1928. №19 (106). С. 24–25.
4. Постанова Колегії НКО УСРР «Про організацію інспектури фізичної культури». *Бюлетень Народного комісаріату освіти.* 1927. № 16 (52). С. 4.
5. Циркуляр НКО УСРР «Про інспектування-інструктування фізкультурного виховання по масових школах». *Бюлетень Народного комісаріату освіти*. 1929. № 19 (158). С. 17–18.